

KUR'ÂN'A YAKLAŞIMDA İSLÂH AKIMI: MODERNİZM (8)

(...dünden devam)

Bunun başlıca nedeni, Osmanlı yazarlarınca din devleti şeklinde açıklanan Osmanlı Devleti'nin din yapısında aranmalıdır. Bu devlet yapısında anayasal yahut teolojik anlamda siyasal reformdan ayrı olarak dinde bir yenilikçilik düşüncesine fazla yer verilmemişti. Osmanlı Devleti, ulemânın temsil ettiği İslâm-devlet çatısı altında diğer devletlerden çok daha iyi harmonize edilmişti. Devlet içinde herhangi bir kutsal otoritesi olmayan (siyasal ve kutsal otorite, Ha-lîfenin kendisinde toplanmıştı) din örgütü (şeyhülişlâmlık), genel yönetimin sadece bir parçası idi ve ocak biçiminde örgütlenmişti. Onun başlıca görevi, yargıçları, müftüleri yetiştirmek ve şeriat yasalarını uygulamak idi. Medrese aslında bir İlâhiyat okulu değil, hukuk adamları yetiştirme okulu idi. Devlet, medresenin eğiliminde Mâtü-rîdî mezhebi görüşü doğrultusundaki Sünnî ekolü benimsemiş ve amelî mezheb olarak da Hanefîliği ibâdet ve hukukun temeli kabul etmiş ve böylece dinî ihtilâflar sınırlanmıştı.

Belli hiyerarşi ile öğretim ve adâlet sistemini yöneten muhafazakâr din örgütünün (şeyhülişlâmlığın) yanında, bir ölçüde özerk sayılabilecek başka bir dinî kuruluş da tasavvuf kuruluşları(tarîkatler)dir. Çoğulculuğa eğilimli tasavvufa da devlet sisteminde yer verilmişti. Çoğulcu eğilimleriyle tarîkatler bir kültür zenginliği sayılırdı. Ancak bu çeşitli tarîkatler de tutucu, yahut aşırı hoşgörücü olmak üzere ikili bir tutumun temsilcisi oldular.

Yalnız ulemâ ile tarîkat temsilcilerine ayrılan alanlar belli olduğu için iki kuruluş oldukça uyumlu bir durumda varlıklarını sürdürüyorlardı. Bir ihtilâf durumunda siyasal davranan ulemâ, muhaliflerini zındıklıkla suçlayıp iktidar sahiplerinin desteğini alıyordu. Tarîkatlerin çoğunluğu da ulemâ ve devlet ile uyum içinde olmaya özen göstermiştir. Teolojik ve siyasal konularda ketum yahut yansız davranmışlar, git gide sadece âyînlerle ve edebiyatla meşgul olmaya başlamışlardır. Bu tutum, tarî-katlerin varlıklarını sürdürmelerine yardım ettiği gibi, toplumun çeşitli kesimlerinde, özellikle esnâf, askerler ve bürokrasi çevrelerinde saygı ve sevgi görmelerine yaradı. Böylece tarîkatler de din ve devlet bütünlüğünü sağlamada önemli bir etken oldu. Çünkü ulemâdan, devlet adamlarından, hattâ yöneticilerden bazı kimseleri kendilerine bağladı. Osmanlı devleti, son zamanlarda devlet sisteminde ulema yanında tarîkat şeyhlerine de resmî makam verdi.

Uzun süre devletle ulemâ ve tarîkatler arasında uyum sürdükten sonra 11/17'nci asırlarda modern dünya ile karşı karşıya gelince iki kuruluş arasında muhalefetler görülmeye başladı. Bu

muhâlefet, kahve, tütün içme, alkollü içki, ipek, altın kullanma, devletin ve Allah'ın üstünde yahut dışında güçlere inanma gibi muhalefet konuları önemsiz gibi gelirse de ekonomide baş gösteren kriz, enflasyon gibi ekonomik rahatsızlıklarla birleşince bunlar önem kazanıyordu. Bu ihtilâflar, dinde bid'at terimini ihtilâf merkezi yaptı. Ulema ve meşâyih birbirlerini bid'atçilikle suçlarken devlet, krizi bunların birbiriyle ihtilâfına yıkmayı fırsat bildi.

(devamı yarın..)